

Колкутіна В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

**СУЧАСНИЙ ЛІРИЧНИЙ ДИСКУРС У МІЛІТАРНІЙ ПОЕЗІЇ:
РЕЦЕПТИВНИЙ АСПЕКТ**

Розвідка присвячена вивченню сучасного ліричного дискурсу у мілітарній поезії з точки зору рецептивного аспекту на матеріалі поезії Сергія Жадана.

З'ясовано, що у процесі сприйняття та осмислення художнього образу реципієнт збагачує його зміст власними емоційними переживаннями, які формуються під впливом його індивідуальних рис, життєвого досвіду або творчого становлення.

Акцентовано на тому, ліричний дискурс передбачає функціонування динамічної структури з чіткими синтезуючими смисловими компонентами. Глибоке емоційне переживання, асоціативне сприйняття та критичне осмислення художнього тексту досягається завдяки низці інструментальних засобів, серед яких виділяємо характерну образність. Читач активно долучається до процесу формування смислів поезії – у його уяві формується візія війни як панорамна картина, зоровий образ, дотичний до живописного полотна, де відтворена атмосфера тривожного очікування та крихкої людської надії на повернення до Дому.

Узагальнено, що ліричний дискурс Сергія Жадана відзначається посиленою символічною значущістю. Проаналізовані нами поезії необхідно прочитувати як не лише тексти на конкретну військову тематику, а як художні візії війни, вагомою семантичною складовою яких є рефлексивна, комунікативно-адресна інтенція. Вона формує художній світ автора, розширюючи його до зорово-панорамних екзистенційних картин, у центрі яких онтологічний націєтворчий виклик щодо майбутнього України в різні часи та епохи («сто років» потому від сьогодення або опісля – циклічна безконечність). Тому закономірно, що семантика конкретних образів на когнітивному рівні відзначається високою знаковістю (символізмом). Вони формують смислове поле конотацій у віршах, переорієнтовуючи уяву читача до створення чітких бінарних модифікованих символів, наприклад, «вокзалу – Дому», «равлика-Людини», «дороги-руху», «шляху-безкінечності», «військових, що загинули – сяйва-світла навіки».

Ключові слова: мілітарна література, автор, воєнна поезія, лірика, мілітарний герой, образ, рецептивна поетика, Сергій Жадан.

Постановка проблеми. Декодування авторського задуму у повній мірі відбувається тоді, коли внутрішні інтенції читача резонують з ключовими ідеями, темами, мотивами, що висвітлені у мистецькому витворі. Катарсис пришвидшує процес пізнання феномену того чи іншого твору, а процес очищення, відомий ще з часів Аристотеля, сприяє пізнанню мислячого реципієнта себе, власних вчинків, мотивів, моделей поведінки. До того ж в наш час карколомних суспільних зрушень реципієнт змушений розбиратися з неочікуваними та нестандартними викликами сьогодення. Художня література та мистецтво – це той інструментарій, котрий інтуїтивно відчуває не тільки злам доби, не лише фіксує її потреби та вимоги у хаотичний час і давно вже нелінійний простір, а й допомагає мислячому читачеві відчути і зрозуміти ті тенденції, котрі або вже визначилися, або тільки-но проєктуються, лише намічаються в суспільстві: «...художня література сьогодення намагається

адекватно реагувати на актуальні воєнні події, рефлексувати на теми причин наявної ситуації, шляхів виходу з кризи тощо, проте все, що стосується проблеми воєнного сьогодення, характеризується максимально включеністю у процес «тут-і-тепер», а не приставкою пост-...» [4, с. 14].

Сучасні автори – майстри українського художнього слова, публіцисти, – яскравий приклад уловлювання таких тенденцій, а сучасна українська література виконує ще й функцію своєрідного життєвого дороговказу для кожної мислячої людини, з його мінливою емоційністю та вразливістю: «крім своєї естетичної цінності, ліричний дискурс виконує важливу функцію як джерело глибокого естетичного досвіду і, що важливо, як інструмент самопізнання для читача» [5, с. 43]. За таких умов катарсис в драматичному та прозовому творі дозволяє не лише провадити реципієнта до естетичного очищення, а, на думку польського філософа М.А. Кромпца, «... "до досконалого спо-

глядання істини в *реальному людському житті*» (курсив наш – В.К.) [18, с. 215].

На наш погляд, у ліричному творі з потенційно вираженими рисами передачі внутрішніх почуттів, перевазі суб'єктивного сприйняття дійсності над об'єктивним, процесу катарсису сприяє самопізнанню світу реципієнтом, відкриває для нього нові світоглядні лакуни. Рецептивна поетика та естетика, змістове навантаження поетичного твору, символічна його конотація, засоби виразності та образності у сукупності стають тими елементами, котрі формують ліричний дискурс. Ми погоджуємося з думкою сучасного літературознавця І.Горака, котрий виділяє «концентровану образність, емоційну інтенсивність та часто імпліцитне значення» [5, с. 41] як основні компоненти ліричного дискурсу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературознавчій науці не було комплексного цілісного дослідження, присвяченого вивченню ліричного дискурсу в міліарній поезії з рецептивної точки зору. Усі вказані сегменти розглядали окремо: з теоретико-методологічного погляду невід'ємні характеристики ліричного тексту вивчав І.Р. Горак [5]; модерністську та постмодерністську лірику, дискурсивні стратегії в українській поезії ХХ–ХХІ століття – Т. Гундорова [6]; поетику модерністичного дискурсу – С. Павличко [15]; розвиток ліричного жанру в ХХ столітті, психологізм лірики, індивідуальний стиль поетів – М. Ільницький [10], В.Агеева [1]. Різні аспекти мілітарної тематики осмислювалися в наукових розвідках О. Бондаревої [2], Л. Остапової [14], С. Лушій [13], О. Сидоренко [16]. Суттєві напрацювання в царині рецептивної поетики зроблені В. Будним [3], О.Червінською [17].

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження сучасного ліричного дискурсу у міліарній поезії з рецептивного аспекту на матеріалі поезій Сергія Жадана.

Виклад основного матеріалу. Лірика як форма художнього висловлення є потужним інструментом психоемоційної рефлексії та фіксації не тільки найпотемніших душевних зрушень, а й репрезентації історичної дійсності в динаміці. Через поетичне слово осмислюється і проговорюється біль, емоційна напруга, травматичний досвід, який потребує виходу назовні. Ліричний текст у художній формі фіксує події, стаючи своєрідним свідченням часу, формою культурної пам'яті. Такою, на нашу думку, є поезія Сергія Жадана «Чекають вечора люди, схожі на равликів». Просторово широко, панорамно розкрито

описана картина нічної «ночівлі» на вокзалі, вимушеної еміграції людей через війну: «Чекають вечора люди, схожі на равликів, так гірко сплять на вокзалах, так глибоко. Ламана лінія кордону, мов соснова гілка. Дорога важка, коли несеш на спині свій дім і своє минуле» [9]. Ліричний дискурс розгортається через власне українські просторові архетипи та топоси: вокзалу, дороги, дому, часу. Вони трансформуються у кардинально інші *символи* та відповідно набувають нових змістовно-сміслових значень: вокзал перетворюється на «вокзал вигнання», стає не місцем очікування потягу (і відповідно – ймовірною мандрівкою), а асоціюється з прихистком, безпекою, спокоєм. Дорога змінюється на «ламану лінію кордону», вимушений «безголосий» шлях; час – модифікується на «упокорений», і лише «згорілий», «батьківський» дім залишається незмінною онтологічною константою, до якого після вимушеної мандрівки закликає повернутися автор: «Що ти візьмеш, малий равлику, вибираючись із згорілого дому? Насамперед віру в те, що ти сюди неодмінно повернешся» [9].

У процесі сприйняття та осмислення художнього образу реципієнт збагачує його зміст власними емоційними переживаннями, які формуються під впливом його індивідуальних рис, життєвого досвіду або творчого становлення. На нашу думку, Сергій Жадан враховує момент емпатії, адже багато жінок з дітьми змушені були залишити свої зруйновані оселі після початку повномасштабного вторгнення: «Вперті равлики беззахисної Європи. Жінки, що залишили вдома чисту постільну білизну. Діти, що не відпускають материнську руку, як прищеплені до яблуні гілки не відпускають теплий стовбур» [9]. Емпатійне включення читача відбувається за допомогою екзистенційних *філософських доміант*: надії, віри, радості, дива. Автор деталізує: «льодяники надії», «дотики радості, промені, що пробивають темряву», «запекла віра» на чуттєво-емоційному рівні привертають увагу читачів, закликають співпереживати героям. Читач виступає активним та творчим співавтором того смислового навантаження [5, с. 43], який прагнув передати поет.

Сергій Жадан завершує вірш поетикою *кардіоцентризму*. У «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та В. Теремка зазначено, що «філософія серця» – це основний традиційний напрям української філософії, який відображає специфіку ментальної свідомості, що проявляється в яскравих емоційних формах кордоцентризму,

та пов'язує ентузіастичні настанови із чуттєвою сферою, з прагненням охопити в обмеженому безмежне, у відносному абсолютне [12, с. 697]. На наш погляд, поезика кордоцентризму має синкретичний характер: поезія відзначається мотивами самотності, відчаю й тривоги та водночас віри й любові, ніжності та надії.

Ліричний дискурс передбачає функціонування динамічної структури з чіткими синтезуючими смисловими компонентами. Глибоке емоційне переживання, асоціативне сприйняття та критичне осмислення цього художнього тексту досягається завдяки низці інструментальних засобів, серед яких виділяємо характерну *образність*. Порівняння людей з равликами уможливорює для читача конструювання у свідомості оригінальних значеннєвих інтерпретації, що виникають у процесі сприйняття тексту. Психологічно ємко, метафорично тонко автор передає повільність, зосередженість на власному внутрішньому просторі, потребу захисту. Равлик, який носить дім на собі, стає символом людини, вимушеної шукати прихисток у собі або постійно мігрувати, не маючи стабільного місця. Сцена на нічному вокзалі екзистенційно насичена: люди, що ховаються у своїх «панцирах», живуть ніби на межі зникнення, проте продовжують рухатися й чекати. Враховуючи бекграунд та індивідуальний досвід реципієнт співпереживає, відштовхуючись від відомої власне йому практики еміграції – «малі» «вперті» равлики, «шаленці та втікачі» активують в його уяві потужні особистісні емоції або спогади.

Як бачимо, читач активно долучається до процесу формування смислів поезії – у його уяві формується *візія війни* як панорамна картина, зоровий образ, дотичний до живописного полотна, де відтворена атмосфера тривожного очікування та крихкої людської надії на повернення до Дому. Живописна картина передана імпліцитно – дія відбувається у вечері, а це – межа дня і ночі, момент переходу, коли підсилюється відчуття сумнівів, страхів, але також і надії. У цьому ритмічному уповільненні поет підкреслює щоденність і водночас надломленість життя тих, хто живе очікуванням – між буденністю і загрозою, між спокоєм і тривогою. А «візуальна складова внутрішнього світу пейзажної мініатюри – це, як правило, зоровий образ, адекватний живописному творові, що має свою композицію, кольористику» [11, с. 9] лише поглиблює поезику твору загалом.

Вірш Сергія Жадана «Все, як сто років тому» є ніби продовженням попередньої поезії. Виконуючи паралелізм, автор актуалізує історичну повторюваність: те, що переживає Україна сьогодні, уже відбувалося раніше – під час революційних зрушень, громадянських воєн, іноземних вторгнень початку ХХ століття: «Снуються вечірні тіні. Зароджуються таємниці. Знову історія країни твориться вдовж залізниці» [7]. Як бачимо, поет звертається до образу залізниці як дороговказу пересічній людині, яка живе у воєнні часи. Сергій Жадан підкреслює їх беззахисність і вразливість з одного боку, та стійкість, з іншого. Життя триває попри руїну: працюють волонтери, повертаються військові: «Тут триває торгівля передаються новини. Тримає разом вокзальна покрівля цієї країни» [7].

Число у поезії назви – «сто років» – виступає своєрідним сегментом циклічності історичних епох, котрі одна за одним змінюються, проте досвід боротьби, наснага й супротив українців незнищенні. Це дає нам можливість наголосити на тому, що образ залізниці на початку поезії з локального – дороговказу пересічній людині, яка через воєнні дії опинилася у скрутному становищі – розширюється до історичного, загальнокультурного сегменту, макрообразу, що уміщує в собі *інше* семантичне значення – залізниці як осередку націєтворення і націєствердження: «Війна триває сторіччя, і триватиме ще віками, пильно дивляться тобі в обличчя проповідники з провідниками. І потяг з різним народом вивозить важкі валізи, ніби срібним болючим дротом зшиває глибокі надрізи» [7]. .

У поетичному дискурсі символ дороги постає однією з ключових смислотворчих категорій, що забезпечує цілісність художнього світу. Він виконує функцію структурного організатора тексту, сприяючи впорядкуванню просторово-часових координат ліричного наративу. Завдяки трансформації цей образ дозволяє авторові моделювати *процеси руху*: військо, що повертається додому, *заповнило* вагонну тишу; *переміщення* людей, котрі в силу різних причин *опинилися* на вокзалі; *рух потягу* з «різним народом». У межах поетичної семантики дорога стає націософським інструментом пізнання дійсності, зокрема, через метафоризацію шляху країни й екзистенційного досвіду конкретної людини, до якої наприкінці поезії зворушливо звертається автор: «Рідна моя, єдина, моя вірна, солодка, коли безкінечна година, коли ніжність коротка, коли стільки всього простого, і складного не менше. Не змінюється нічого. Добре, що все, як уперше» [7]. Таким чином, мотив дороги забезпечує глибоке осмислення

внутрішнього (любов до коханої) та зовнішнього (схожа доля країни в різні епохи) аспектів, водночас інтегруючи їх у єдину художню систему.

У ліричному дискурсі подібні символи є інструментами створення ментальних конструкцій і смислових структур, що формуються у свідомості реципієнта. Вони сприяють засвоєнню читачем глибинних ідей, представлених у поезії. Повторювальний та модифікований символ дороги активує та фіксує в його уяві емоційний відгук, який виступає невід'ємною частиною когнітивного процесу, у результаті якого читач стає активним і творчим співатором смислів: «Коли читачі емоційно зацікавлені, їхнє асоціативне мислення та рефлексивні процеси посилюються, що призводить до більш глибокого та незабутнього розуміння. Це означає, що пізнання в ліричному дискурсі є не суто раціональним, а глибоко переплетеним з афектом, де емоції керують та інформують інтелектуальне осмислення» [5, с. 43–44].

Сяйвом надії у «сірій зоні» «другої лінії оборони» сповнений філософський вірш Сергія Жадана «І стільки світла. Щоразу. Навіки». Військова риторика, характерна для поета після 2014 року, поступається метафоричному образу світла як невмирущої субстанції, яка залишатиметься з людьми під обстрілами: світло ліхтарика у підвалі, вогник у вікні, відблиск ранкового неба після нічної тривоги. Усі ці реалії близькі до реципієнта. На нашу думку, серед адресатів поезії – військові, котрі втратили своїх побратимів. Цей вірш – своєрідний пам'ятник цим героям, котрі

«перші прийшли сюди й померли перші. Кров на одязі – всього лише плями. Навіть по смерті, навіть померши, можна доглядати за травами і полями» [8]. Незнищений образ світла – безсмертний символ полеглим, пам'ять про яких невмируща, бо навіть опісля смерті вони «відпоюють кров'ю сухе коріння, гріють землю в її осерді», «мертві роблять свою роботу. Квітнуть дерева сірої зони» [8].

Висновки. Таким чином, ліричний дискурс Сергія Жадана відзначається посиленою символічною значущістю. Проаналізовані нами поезії необхідно прочитувати як не лише тексти на конкретну військову тематику, а як художні візії війни, вагомою семантичною складовою яких є рефлексивна, комунікативно-адресна інтенція. Вона формує художній світ автора, розширюючи його до зорово-панорамних екзистенційних картин, у центрі яких онтологічний націєтворчий виклик щодо майбутнього України в різні часи та епохи («сто років» потому від сьогодні або опісля – циклічна безконечність). Тому закономірно, що семантика конкретних образів на когнітивному рівні відзначається високою знаковістю (символізмом). Вони формують смислове поле конотацій у віршах, переорієнтовуючи уяву читача до створення чітких бінарних модифікованих символів, наприклад, «вокзалу – Дому», «равлика-Людини», «дороги-руху», «шляху-безкінечності», «військових, що загинули – сяйва-світла навіки». Подальші напрацювання щодо проаналізованих нами аспектів вважаємо перспективними та цікавими.

Список літератури:

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. К.: Либідь, 2001. 264 с.
2. Бондарева О. Ландшафти і топоси війни у сучасній українській драматургії. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27-28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 55–73.
3. Будний В. Рецептивна поетика. Львів, 2020. 188 с.
4. Випасняк Г. Рецепція війни та посттравматичного стресу в сучасній світовій художній прозі. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. *Філологічні науки*. 2018. № 11. С. 14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2018_11_5.
5. Горак І. Р. Тема, символ, мотив у пізнанні ліричного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 40. № 1. С. 41–53. URL: http://humanities.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/5.pdf
6. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. Київ: Критика, 2009. 441 с.
7. Жадан С. Все, як сто років тому URL: https://lb.ua/culture/2016/08/12/342452_tampliieri_urivok_tretiy.html
8. Жадан С. І стільки світла. Щоразу. Навіки. URL: https://lb.ua/blog/nelly_verner/344905_svitla_lirika_voiennoho_chasu.html
9. Жадан С. Чекають вечора люди, схожі на равликів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26777>
10. Ільницький М. На перехрестях віку: у трьох книгах. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2008. Книга 1. 838 с.
11. Ключек Г. «Художній світ» як категоріальне поняття. *Слово і час*. 2007. № 9. С. 3–14. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d0cb7250-2456-41ce-bf4b-0688c249c698/content>

12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ, 2007. 752 с.
13. Лушій С. Тема «Друга світова війна і Україна» у творах письменників діаспори. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 36–55.
14. Остапова Л. Антиутопія як втілення фантастичного сюжету в реальне життя: Океанія-СРСР-росія (за романом Джорджа Орвелла «1984»). Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27-28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 73–85.
15. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 446 с.
16. Сидоренко О. Мілітарний дискурс української прози початку ХХІ століття: дис..... доктора філософії зі спеціальності 035. Філологія. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2024.
17. Червінська О. В. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади : навч. посібник. Чернівці: Рута, 2001. 56 с.
18. Krapiec M. A. U podstaw rozumienia kultury. Lublin, 1991. 215 с.

Kolkutina V. V. MODERN LYRIC DISCOURSE IN MILITARY POETRY: THE RECEPTIVE ASPECT

The study is devoted to the examination of modern lyric discourse in military poetry from the perspective of the receptive aspect, based on the material of Serhiy Zhadan's poems.

It has been established that in the process of perceiving and comprehending an artistic image, the recipient enriches its content with his or her own emotional experiences, which are shaped under the influence of individual traits, life experience, or creative development.

Emphasis is placed on the fact that lyric discourse involves the functioning of a dynamic structure with clearly defined synthesizing semantic components. Deep emotional experience, associative perception, and critical comprehension of the artistic text are achieved through a range of instrumental means, among which we highlight distinctive imagery. The reader actively participates in the process of meaning formation in poetry: in his or her imagination, a vision of war emerges as a panoramic picture, a visual image akin to a painted canvas that reproduces an atmosphere of anxious anticipation and fragile human hope for returning Home.

It is generalized that Serhiy Zhadan's lyric discourse is characterized by heightened symbolic significance. The poems analyzed by us should be read not only as texts on a specific military theme but as artistic visions of war, a significant semantic component of which is a reflective, communicatively addressed intention. This intention shapes the author's artistic world, expanding it into visually panoramic existential pictures whose center contains an ontological nation-building challenge concerning Ukraine's future across different times and epochs ("a hundred years" from the present or thereafter—an endless cyclical infinity). Consequently, the semantics of specific images at the cognitive level is marked by high emblematic quality (symbolism). They form a semantic field of connotations in the poems, redirecting the reader's imagination toward the creation of clear binary modified symbols, such as "railway station – Home," "snail – Human," "road – movement," "path – infinity," "fallen soldiers – eternal radiance/light."

Key words: military literature, author, war poetry, lyric poetry, military hero, image, receptive poetics, Serhiy Zhadan.

Дата надходження статті: 23.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025